К. М. Пилипюккандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології
Одеського національного морського університету

АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ПІДЛІТКАМИ НА ПРИКЛАДІ УНІВЕРСИТЕТІВ НІМЕЧЧИНИ

У статті розглянуто специфіку феномену педагогічної занедбаності через призму вітчизняних та зарубіжних наукових пошуків. Зокрема, встановлено, що багатий досвід країн Європейського Союзу корисний для імплементації в український освітній сегмент. Досліджено позиції німецьких вчених щодо рівнів та способів виявлення педагогічної занедбаності, а також наданий аналіз роботи з педагогічно занедбанними підлітками в деяких університетах Німеччини. Наголошено на необхідності застосування індивідуальних підходів по відношенню до педагогічно занедбаних підлітків. Встановлено, що процес залучення підлітків до різних (нескладних) видів трудової діяльності є тією моделлю організації дослідницької діяльності, в якій теоретичний підхід поєднується з емпіричним пошуком.

Окремим аспектом подано напрямки дослідницької діяльності майбутніх учителів-філологів: аналіз освітніх стандартів і навчальних цілей; виявлення компетенцій, які повинні мати вчителі, щоб якісно реалізувати професійну орієнтацію в школі; вивчення та характеристика так званих «моделей реалізації». Разом із цим охарактеризовано найбільш поширену формою ризику благополуччя підлітка (нехтування, насильство тощо). Ураховуючи зазначене, визначено, що одним із ключових завдань вчителів-філологів є розробка педагогічних засобів підтримки уваги дорослих людей в напрямку подолання педагогічної занедбаності дітей і підлітків.

Закцентовано увагу на ролі батьківського виховання як елементу, що має прямий вплив на становлення і розвиток дитини. Так, через призму особливостей такого виду виховного процесу розкрито питання, актуалізовано дискусію на рахунок того, що доречно вважати формою упущення в батьківській опіці і де починається неприйнятна занедбаність.

Наголошено, що активізації критичного осмислення студентами проблеми педагогічної занедбаності підлітків і розробки ними ефективних засобів подолання проблеми служать такі види роботи, як розробка засобів раннього і швидкого виявлення можливої занедбаності.

Ключові слова: педагогічна занедбаність, зневага, критичне мислення, мотиваційний, інформаційний, операційний, коригуючий критерій.

Постановка проблеми. На сучасному етапі освіти вирішення проблеми педагогічної занедбаності дітей і підлітків є на сьогодні однією з найактуальніших не тільки в Україні і Європейському Союзі, а й у світі. Її рішення є одним з факторів забезпечення соціальної стабільності в Україні, її економічного розвитку, формування громадянського суспільства. У цьому аспекті важливого значення набуває необхідність підготовки педагогічних кадрів до роботи з педагогічно запущеними дітьми і підлітками. Виходячи з вимог Конвенції про права дитини, сучасний учитель повинен виховувати у підлітків цінності культури, формувати у них вміння аналізувати поведінку і вчинки оточуючих людей, норми і життєві орієнтири, властиві певним неформальним групам, і вибирати ті з них, які, дійсно, є високоморальними, сприяють розвитку духовності особистості, збагачують її внутрішній світ, впливають на загальне благополуччя. Саме робота вчителя щодо подолання педагогічної занедбаності слугує забезпеченню соціальної безпеки в суспільстві, культури спілку-

вання, поваги до думки, життєвої позиції, ціннісних орієнтацій інших громадян.

Вивчення наукових джерел свідчить про багатий досвід країн Європейського Союзу в підготовці студентів до роботи з педагогічно запущеними підлітками. Особлива роль в цьому процесі належить вчителям-філологам, саме вони, завдяки урокам мови і літератури, здатні впливати на свідомість дітей, спонукаючи їх до активного осмислення духовних цінностей, норм соціально адекватної поведінки, вчинків і дій, їх аналізу та висловлення власної критичної оцінки.

Досвід Німеччини особливо важливо для України, оскільки Німеччина відзначається давніми демократичними традиціями, спрямованістю на формування особистісної незалежності громадян в умовах максимальної відповідальності, дисциплінованості та організованості кожного. Крім цього, система загальної освіти Німеччини є розгалуженою і широко диверсивною, а, отже, в ній застосовуються найрізноманітніші засоби роботи з педагогічно запущеними підлітками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз системи професійної освіти в Німеччині дозволяє стверджувати, що підготовка майбутніх вчителів-філологів здійснюється в таких навчальних закладах: університетах Білефельд (земля Нордрайн-Вестфален), Айхштет-Інгольштадта (земля Баварія), Гіссен (земля Гессен), Гейдельберга, Фрайбурга (земля Баден-Вюртемберг), Єни (земля Тюрінгія), Касселя, Марбурга (земля Гессен), Лейпциг (земля Саксонія), Мюнхена (земля Баварія), Заарбрюкен (земля Заарланд), Тріра (земля Рейнланд-Пфальц).

Метою статті є проаналізувати стан і виявити педагогічні умови та відповідний їм методичний інструментарій підготовки майбутніх вчителів-філологів в системі вищої освіти Німеччини до роботи з педагогічно запущеними підлітками.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним з найважливіших видів організації професійної підготовки вчителів-філологів в Німеччині у всіх зазначених університетах є залучення студентів до дослідницької діяльності. Остання здійснюється, як в форматі простіших видів (аналіз отриманих вченими результатів, їх характеристика, опис, підготовка доповідей, статей, повідомлень), так і більш складних, наприклад, проведення самостійних інтерв'ю вчителів і батьків підлітків, бесід з ними, спостережень за навчанням і поведінкою учнів.

Наприклад, Йенський університет ім. Ф. Шиллера протягом останніх 15 років зарекомендував себе в контексті розробки різних шкільних проєктів, одним з найвідоміших з яких є створення так званих «об'єднаних уроків» як для підлітків без особливих освітніх труднощів, так і для педагогічно запущених. При цьому кількість таких уроків в Тюрінгії становить 70% в порівнянні з іншими землями.

Одним із вагомих засобів подолання педагогічної занедбаності підлітків в Німеччині є їх залучення до певних видів професійної діяльності. А, отже, і метою проєкту є забезпечення огляду якості навчання педагогічно запущених підлітків, дослідження системи співпраці між школами, різними організаціями, установами за участі підлітків в суспільно-корисній праці. Для цього підключають різні зацікавлені сторони на адміністративному рівні, а також на рівні державного відомства освіти і муніципальної ради міста Єни, на рівні окремих шкіл. Студенти-філологи проводять інтерв'ю вчителів, керівників шкіл, викладачів (зокрема, спеціальних дисциплін), соціальних працівників, помічників по інтеграції, батьків.

Дослідницька робота студентів передбачає кілька стадій: на першій стадії майбутні вчителі-філологи повинні отримати результати за допомогою використання напівструктурованих

інтерв'ю, на другій – провести анкетування вчителів, батьків, керівників навчальних закладів, на третій – організувати педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю запущених підлітків. Отримані результати допомагають не тільки контролювати динаміку змін в поведінці цих учнів, а й пропонувати інновації по впровадженню об'єднаних уроків, обладнання класів та ін.

М. Глазер-Цікуда, Б. Кракер відзначають, що такий підхід є однією з моделей організації дослідницької діяльності студентів, в якій теоретичний підхід поєднується з емпіричним пошуком з упровадженням об'єднаних уроків.

Саме на базі університету Єни був розроблений і впроваджений «Навчальний план Тюрінгії-18», який має на меті задоволення не тільки соціальних очікувань дітей і молоді у віці до 18 років, а і їх освітніх прагнень в контексті суспільного життя.

Перехід від школи до роботи є одним із ключових завдань в підлітковому віці, він повинен бути підтриманий шкільним закладом шляхом впровадження цільових навчальних заходів для професійної орієнтації.

Для того щоб супроводжувати і заохочувати підлітків у професійно орієнтованому пізнавальному процесі, план забезпечення такого переходу для педагогічно запущених підлітків повинен бути індивідуально спрямованим. Для цього в зазначеному науково-дослідницькому проєкті була розроблена модель компетенцій для подальшого вибору підлітками своєї кар'єри. Ця модель компетенцій передбачає прийняття підлітками самостійного обґрунтованого рішення. У контексті означеної моделі студенти мають можливість вивчати індивідуальне професійний розвиток педагогічно запущених підлітків і створювати відповідні заходи їх підтримки. Дослідницька діяльність майбутніх учителів-філологів передбачає такі напрями: аналіз освітніх стандартів і навчальних цілей, а також методів для дослідження і оцінки цих стандартів;

виявлення компетенцій, які повинні мати вчителі, щоб якісно реалізувати професійну орієнтацію в школі (це здійснюється за результатами теоретичного та емпіричного дослідження (проведення інтерв'ю з експертами з приводу визначення основних завдань з професійної орієнтації, бесід з керівництвом школи);

вивчення та характеристика так званих «моделей реалізації», тобто стратегій, як імплантувати і стабілізувати інноваційні концепції і прийоми в шкільній практиці щодо подолання педагогічної занедбаності підлітків [8, с. 25–172].

Окреслені види діяльності майбутніх учителів-філологів, на думку Глазер-Цікуди, дозволяють сформувати у них дослідницькі навички. Необхідність їх формування вчений пояснює тим, що володіння методами і прийомами дослідження грає центральну роль в процесі набуття знань

в галузі педагогіки. Студенти повинні володіти вміннями конкретизації окремих аспектів дослідження, його планування, здійснення емпіричних досліджень, оцінки досягнутих результатів. Це є запорукою надійності і однозначності висновків дослідження.

Особливу увагу професорсько-викладацький склад Йенського університету приділяє формуванню у майбутніх філологів методів педагогічно-психологічної діагностики. На своїх курсах викладачі знайомлять студентів з якісними і кількісними методами дослідження в освітній сфері.

Майбутнім вчителям-філологам пропонується взяти участь в різних проектах, загальною метою яких є формування у них дослідницьких навичок.

Щодо самостійної роботи щодо ефективних засобів роботи з педагогічно запущеними підлітками, то майбутнім вчителям-філологам пропонуються наступні напрямки проектної діяльності: «Дослідження вищої освіти», «Дослідження вищої освіти учителем», «Співпраця університету з Громадським фондом», «Співпраця університету з денною школою Марії Монтесорі», «Аналіз розвитку шкіл з високими показниками навчальної успішності», «Викладання і навчання в інноваційних освітніх установах Тюрінгії».

Реалізовано також проект щодо поліпшення умов навчання і якісного викладання, розробки скоординованих інформаційних і консультаційних послуг педагогічно запущених підлітків.

В університеті Гейдельберга (земля Баден-Вюртемберг) майбутні вчителі-філологи отримують завдання на основі самостійного аналізу наукових джерел, а також проведених спостережень за певною групою підлітків, оцінити сутність педагогічної занедбаності, визначити ризик розвитку педагогічної занедбаності у підлітків, досліджувати те, як оцінюють практикуючі вчителі педагогічну занедбаність і рівень факторів, що сприяють її розвитку.

Наприклад, на основі вивчення праць учених студенти визначають сутність понять «зневага», «занедбаність», «бездоглядність», «ризик добробуту», виявляють, чим вони відрізняються, так як принципово важливі концепти перебувають в полі їх смислового аналізу.

В університетах Гейдельберга, Фрайбурга і Мюнхена пропонуються завдання, які передбачають розробку прийомів діагностики батьківської поведінки. Оскільки, як зазначають вчені (В. Мюндер, Б. Мютке), існує проблематичне батьківське поведінка, яка не відповідає умовам благополуччя підлітка, призводить до його занедбаності, доцільно розробляти шкали вимірювання поведінки батьків і їх ставлення до дітей.

Студенти створюють анкети і оцінюють їх прогностичні можливості в аспекті отримання диференційованої і достовірної інформації про ризики

благополуччя дитини. Майбутні вчителі повинні так скласти анкету, щоб вона демонструвала вагомі докази, при цьому показники повинні служити для розпізнавання ризиків.

В. Мюндер, Б. Мютке відзначають, що нехтування є найбільш поширеною формою ризику благополуччя підлітка, насильство – наслідок фактора зневаги, і до сих пір «нехтування», в порівнянні з іншими формами ризику добробуту, приділяється мінімальна наукове уваги. Саме тому студенти вивчають програми профілактики, які починаються відразу після народження дитини, і інструменти скринінгу, спрямовані на раннє виявлення педагогічної занедбаності [5, с. 141–150].

Іншим завданням майбутніх вчителів-філологів є розробка педагогічних засобів підтримки уваги дорослих людей в напрямку подолання педагогічної занедбаності дітей і підлітків.

Студенти розкривали також сутність понять «сприйняття ризику» (що передбачає інтуїтивні процеси визначення небезпеки для повноцінного розвитку підлітка) і «моніторинг ризику» (який означає безперервні процеси діагностики можливості небезпеки заради її запобігання).

Як відомо, раніше і надійне виявлення педагогічно запущених дітей на ранній стадії має вирішальне значення для їх подальшого розвитку. Майбутні вчителі повинні були запропонувати комплекти діагностичних методів виявлення занедбаності у дошкільнят.

Крім цього, студенти повинні були довести, що психічний стан батьків може розглядатися як можлива причина виникнення зневаги і занедбаності підлітків.

Наступне питання, яке студенти досліджують з обговоренням на семінарах, полягає в тому, що можна вважати формою упущення в батьківською опікою і де починається неприйнятна занедбаність.

На основі аналізу цих результатів майбутні педагоги могли прийти до рішення, які фактори викликають зневагу як передумову педагогічної занедбаності особистості.

Студенти аналізували ситуацію, згідно з якою грубий тон розглядався вчителями, як цілком прийнятний. Майбутні вчителі-філологи повинні були визначити, в якій мірі цей тип поведінки може вважатися допустимим, чи дійсно цей тип поведінки взагалі може розглядатися допустимим у вихованні («грубий тон допустимо, якщо немає побиття дитини»).

У результаті дослідницької діяльності студенти разом з викладачами-науковцями прийшли до висновку, що вчителі в ході діагностики педагогічної занедбаності перш за все враховують коефіцієнт інтенсивності і частоти виявлення певних порушень з боку батьків. Наприклад, поодинокі випадки нехтування своїми обов'язками з показ-

ником низького рівня інтенсивності були оцінені як прийнятні. Попри це, зневажливе ставлення, яке ставить під загрозу здоров'я дитини по частоті інтенсивності, як неприпустиме. Повна відсутність особистої гігієни, а також відсутність достатнього живлення не являється допустимим, але низький рівень гігієни і неправильне харчування може вважатися прийнятним. Студенти повинні були прокоментувати таку позицію вчителів-практиків і висунути власний варіант оцінки зневаги батьками своїми обов'язками, як передумови педагогічної занедбаності підлітків.

Крім посиленого формування дослідницьких навчань, як умови забезпечення ефективності роботи майбутніх учителів-філологів з педагогічно запущеними підлітками, активізувалося і критичне мислення студентів.

Активізації критичного осмислення студентами проблеми педагогічної занедбаності підлітків і розробки ними ефективних засобів подолання цієї проблеми служать такі види роботи, як розробка засобів раннього і швидкого виявлення можливої занедбаності. Вони, крім освіти системи ранньої діагностики педагогічної занедбаності (яка передбачає оцінювання в таких аспектах: поведінка підлітка, взаємодія між ним і його батьками, дослідження атмосфери (мікроклімату) у родині), ще й пропонує способи її подолання на соціальному (школа, клас) і індивідуальному (сім'я) рівнях, представивши результати у вигляді методичних вказівок для вчителів - практиків.

Іншим важливим напрямком підготовки студентів у всіх зазначених нами університетах Німеччини до ефективної роботи з педагогічно запущеними підлітками є виховання у майбутніх учителів-філологів неупередженого ставлення до цієї категорії учнів.

Вивчення численних робіт вчених Німеччини [6, с. 4–10] свідчить, що педагогічна занедбаність розглядається як стійкий стан підлітка, якому властиві: непродуктивність, труднощі в соціальній адаптації, негативне наслідування, нерозвиненість інтелекту, порушення в самооцінці (вона або занижена, або завищена), невихованість, подекуди аморальний стереотип в спілкуванні, відчуженість від суспільства і сім'ї, а в деяких випадках – навіть кримінальна поведінка. Вчені Німеччини підкреслюють, що саме дорослі відповідалі в появі педагогічної занедбаності. Як показують численні дослідження, проведені в Німеччині, цей стан викликають неправильні дії з боку батьків, педагогів, психологів.

Що перш за все підтверджує необхідність спеціальної підготовки майбутніх вчителів до роботи з педагогічно запущеними підлітками. Одним із найважливіших видів організації професійної підготовки вчителів-філологів в Німеччині є формування у студентів дослідницьких умінь.

Останні актуалізуються як у форматі простіших видів (аналіз отриманих вченими результатів, їх характеристика, опис, підготовка доповідей, статей, повідомлень), так і більш складних, наприклад, проведення самостійних інтерв'ю вчителів і батьків підлітків, бесід з ними, спостережень за навчанням і поведінкою учнів або розробка рекомендацій батькам, як поліпшити поведінку, дисциплінованість підлітка, проведення з ним консультацій, додаткових занять і т.п.

Майбутні вчителі отримують завдання на основі самостійного аналізу наукових джерел, а також проведених спостережень за певною групою підлітків оцінити сутність педагогічної занедбаності і стосуються цього терміну понять, визначити ризик поглиблення педагогічної занедбаності у підлітків, досліджувати те, як оцінюють вчителі-практики педагогічну занедбаність та інші фактори.

Студенти в університетах Німеччини активно залучаються і до професійної діяльності з педагогічно запущеними дітьми та підлітками, це дозволяє збагатити їх досвід і виховати неупереджене ставлення до педагогічно запущеним учням. Ця діяльність розгортається, як спільне дослідження з викладачем – вчення, а потім має місце самостійна робота з розробки та впровадження оптимальних засобів подолання та запобігання педагогічної занедбаності підлітків, створення психологічно комфортного мікроклімату в класі [7, с. 56–74].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз узагальнених позитивних досягнень вищих навчальних закладів Німеччини з проблеми підготовки студентів до роботи з педагогічно запущеними підлітками свідчить про необхідність висунення системи педагогічних умов: формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів-філологів у сфері педагогічної діяльності, активізація критичного мислення у студентів як основи оцінки і впровадження ефективних засобів роботи з педагогічно запущеними підлітками; збагачення практичного досвіду роботи студентів з педагогічно запущеними учнями, виховання неупередженого ставлення до педагогічно запущеним підліткам.

Спираючись на позиції німецьких вчених (А. Елліс, Е. Зальхер, А. Крафт, І. Мюсселер, С. П'єта, Н. Ставерінк, Е. Тіммер), готовність до роботи з педагогічно запущеними підлітками розглядалася як феномен, який передбачає виховання в студентів інтересів до цієї роботи, формування у них знань про особливості педагогічної занедбаності в цілому і специфіки її прояву у підлітків, а також умінь застосовувати ефективні прийоми подолання цієї занедбаності відповідно до ситуації, яка склалася в аудиторного або позааудиторної діяльності. Відповідними структурними компонентами готовності є, на думку вчених, аксіологічний, когнітивний, рефлексивний.

А. Елліс, Е. Зальхер, А. Крафт закликають класифікувати критерії оцінки готовності відповідно до її структурними компонентами, у зв'язку із чим пропонують такі з них: мотиваційний, інформаційний, операційний, коригувальний.

Мотиваційний критерій відображає сформованість мотивів щодо оптимізації роботи з педагогічно запущеними підлітками, інформаційний – володіння великими знаннями про психологічні закономірності виникнення педагогічної занедбаності у підлітків і шляхів його подолання і запобігання, операційний – володіння операціями по корекції поведінки підлітків, коригувальний – вміння вчасно внести зміни у власну діяльність.

Показниками мотиваційного критерію були ступінь виявлення мотивів (стійкий, ситуативний, майже не проявляється), інформаційного, операційного, коригуючого – рівень сформованості відповідних умінь (високий, середній, низький).

Список використаної літератури:

1. Абашкіна Н.В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині : монографія. Київ : Вища школа, 1998. 207 с.
2. Аксенова Э.А. Компетентностный подход к допрофессиональной подготовке школьников в ФРГ. *Стандарты и мониторинг*. 2004. № 2. С. 56–62.
3. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 5–9.
4. Bathke S. A. Kinderschutz in gemeinsamer Verantwortung von Jugendhilfe und Schule am Beispiel der Ausgestaltung von Kooperationsvereinbarungen. Münster: Institut für soziale Arbeit (Hrsg.): ISA-Jahrbuch, 2009. p. 180–199.
5. Bathke, S. A. Arbeitshilfe zur Umsetzung des Kinderschutzes in der Schule. Münster: Beiträge zur Qualitätsentwicklung. Heft 9, 2008. P. 141–150.
6. Hensen, G. Rietmann, S. Systematische Gestaltung früher Hilfeeingänge. *Entwicklungspsychologische und organisationstheoretische Grundlagen*. 2008. P. 35–58.
7. Heuchel I., Lindner E., Sprenger K. Familienzentren in Nordrhein-Westfalen. Beispiele innovativer Praxis. *Münster Reihe Soziale Praxis*, 2009. P. 56–74.
8. Meysen T., Schönecker L., Kindler H. Frühe Hilfen im Kinderschutz. Rechtliche Rahmenbedingungen und Risikodiagnostik in der Kooperation von Gesundheits- und Jugendhilfe. *Weinheim und München*, 2009. P. 25–172.
9. Ministerium für Generationen, Familie, Frauen und Integration des Landes Nordrhein-Westfalen. Studie Kindeswohlgefährdung. Ursachen, Erscheinungsformen und neue Ansätze der Prävention. Düsseldorf, 2010. P. 28–30.
10. Schimke J. Brauchen wir eine neue Konzeption des Kinderschutzes? Neue Entwicklungen im Rechtsverhältnis zwischen Eltern, Kindern und Staat. Institut für soziale Arbeit. Münster: ISA-Jahrbuch zur Sozialen Arbeit, 2009. P. 58–70.

Pilipyuk K. Analysis of experience of working with pedagogically left adolescents on the example of universities Germany

The article considers the specifics of the phenomenon of pedagogical neglect through the prism of domestic and foreign scientific research. In particular, it is established that the rich experience of the European Union is useful for implementation in the Ukrainian educational segment. The positions of German scientists on the levels and methods of detecting pedagogical neglect are studied, as well as an analysis of work with pedagogically neglected adolescents in some German universities. The need to apply individual approaches to pedagogically neglected adolescents is emphasized. It is established that the process of involving adolescents in various (simple) types of work is the model of organization of research activities, in which the theoretical approach is combined with empirical research.

A separate aspect presents the directions of research activities of future teachers – philologists: analysis of educational standards and educational goals; identification of competencies that teachers must have in order to qualitatively implement professional orientation in school; study and characterization of the so-called implementation models. At the same time, it is characterized by the most common form of risk to adolescent well-being (neglect, violence, etc.). Given the above, it is determined that one of the key tasks of teachers of philology is to develop pedagogical tools to support the attention of adults in order to overcome the pedagogical neglect of children and adolescents.

Emphasis is placed on the role of parental upbringing as an element that has a direct impact on the formation and development of the child. Thus, through the prism of the peculiarities of this type of educational process, the issue is revealed, the discussion is actualized at the expense of what is appropriate to consider a form of omission in parental care and where unacceptable neglect begins.

It is emphasized that the intensification of students' critical understanding of the problem of pedagogical neglect of adolescents and the development of effective means of overcoming the problem are such types of work as the development of tools for early and rapid detection of possible neglect.

Key words: pedagogical neglect, contempt, critical thinking, motivational, informational, operational, corrective criterion.